

Tieteellisen sananlaskukokoelman hanke 1883–1906

Ryhmätyö ei kansanrunoutemme tutkimushistoriassa ole aivan perinteetön nykyilmiö. Ellen erehdy, ensimmäinen folkloristinen työryhmä sanan varsinaisessa mielessä järjestäytyi syksyllä 1883 Eliel Aspelinin johdolla, päämääränään tieteellisen sananlaskukokoelman toimittaminen.

Tammelinusten ja Florinuksen, Porthanin ja Gananderin, Arwidssonin ja Gottlundin päivistä yhteistyö on ollut voimaa eritoten sananparsien keruutalkoissa. Keruukehotukset, jotka Eliel Aspelinin aloitteesta 1886 ensi kerran osoitettiin itse Suomen kansalle ja 1888 Jakob Hurtin kynällä Viron kansalle, tekivät kansanperinteen tallennustyöstä mahtavan kollektiivisen kansanliikkeen. Vaasan-Jaakkoon keruukilpa 1919 ja Lauri Hakulisen alkusysäyksestä 1931—1937 järjestetyt osakuntien keruurynnäkököt toivat arkistoihin puolitoistamiljoonaisen sananparsimäärän. Aivan viime vuosina on tuhannen äidinkielenopiskelijan voimin kunnostettu Kansanrunousarkiston 500 000-toisintoinen sananparsien kopiokortisto. »Kyl jouk tyäs joutu.»

Mutta ensimmäinen työ, joka suunnitelmallisesti jaettiin usealle määrääjain kokoontuvalle tekijälle, oli 1880-luvun tieteellinen sananlaskutyö. Asia kiinnosti minua, ja sattuma toi näkyviini dokumentteja, jotka saattoivat tuon Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa vuosina 1883—1906 vireillä pidetyn suurtyön entistä kiintoisampaan valoon. Aiheesta on kirjoitettu hyvin vähän, sen kulussientakaisista seikoista ei lainkaan. Perusteellisin historiikki sisältyy A. V. Koskimiehen »Suomen kansan sananlaskujen» alkulauseeseen. Teokseen »Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831—1931» on Martti Haavio kirjoittanut suppean katsauksen, joka — paikoin epätarkasti — nojaa Suomi-kirjassa julkaistuihin pöytäkirjoihin. Näistä saa autenttisen kuvan siitä, mitä tapahtumista 23 vuoden kuluessa haluttiin tulevan suuren yleisön ja jälkimaailman tietoon.

17. 10. 1883 todetaan Lönnrotin sananlaskukokoelman olleen jo parikymmentä vuotta loppuunmyytynä ja tiedustellaan Runoustoimikunnan ehdotusta. (Suomi II: 17 256.) 7. 11. 1883 Runoustoimikunta ilmoitti kuulleensa, »että yhdeksänmiehisellä yhtiökunnalla, toht. El. Aspelin etupäässä, oli tuuma tieteellisesti järjestää sananlasku-varamme». Seura päätti odottaa työn valmistumista ja luopua Lönnrotin 2. painoksesta. (Suomi II: 17 266.) 5. 12. 1883 »päätettiin nyt tältä toimituskunnalta kuulustella suoritettavan työn maksun-ehdoja». (Suomi II: 17 269.) 5. 3. 1884 Eliel Aspelin ilmoitti, että »järjestäjät eivät ole ajatelleetkaan pyytää mitään palkintoa työstänsä, ennenkuin jotakin valmista on esiintuotavana». Hän liitti pöytäkirjaan yksityiskohtaisen »luokkajärjestyksen Suomen kansan sananlaskuja varten», esitteli 10-henkisen työryhmänsä ja kertoi sen kokoontuvan kerran

viikossa, jolloin saatiin keskimäärin 200 sananlaskua järjestetyksi. (Suomi II: 17 291—295.) 17. 3. 1884 vuosikertomus mainitsee Seuran rahanvartian, kamreeri A. Boehmin uuden sananlaskulaitoksen aloitteentekijäksi, kertoo, että »teoksen loppuun liitetään aakkosellinen pääsanojen luettelo, jonka avulla itsekukin sananlasku on helppo löytää» ja että järjestämistyön arvioidaan vievän kaksi vuotta. (Suomi II: 17 306.) 16. 3. 1885 on alustavasti järjestetty Lönnrotin kirjan aineisto ja osa vanhemmista keräelmistä, mutta työ tulee vaatimaan ainakin vielä lukuvuoden 1885—6. (Suomi II: 18 307.) 3. 3. 1886 Eliel Aspelin ilmoitti työryhmän järjestäneen ja tarkastaneen noin 12 000 sananlaskun luokituksen. Kokouksia oli noin 60, työtunteja niissä noin 750 ja kotityötunteja ainakin 750. Toimituspalkaksi Aspelin ehdotti 3 000 markkaa, mistä puolet maksettaisiin kevään kuluessa ja puolet käsikirjoituksen valmistuessa painokuntoon. A. W. Forsmanin kanssa Aspelin lupasi hoitaa jäljellä olevat työvaiheet: luokittaisen aakkostuksen, kielellisen korjailun, hakemiston, outojen sanojen luettelon ja selitykset sekä esipuheen. Ehdotukset hyväksyttiin. (Suomi II: 19 272—275.) 16. 3. 1886 arvioitiin teoksesta tulevan noin 25 Lönnrotin Loitsurunojen kokoista painoarkkia. (Suomi II: 19 287.) 16. 3. 1887 pidettiin mahdollisena, että painatustyö voisi alkaa vuoden loppupuolella. (Suomi II: 20 431.) 16. 3. 1888 oli pakko todeta, että »molemmat toimittajat ovat tänä tilivuonna olleet estetyt työtä mieltänsä myöten jatkamasta. Kuitenkin he juuri viime aikoina jälleen ovat paremmalla vauhdilla ryhtyneet tehtäväänsä». (Suomi III: 1 369.) 16. 3. 1889 Eliel Aspelin oli saanut kaikki 12 000 sananlaskua luokitelluksi ja liimatuksi paikoilleen käsikirjoitukseen, jota Forsman viimeisteli painokuntoon. Ladontavaiheeseen arvioitiin päästävän syyslukukauden alussa. (Suomi III: 2 426.) 5. 3. 1890 Seura päätti maksaa toimittajille 130 markkaa painoarkilta, mihin sisältyi 1. oikovedoksen korjauspalkkio; myöhemmät vedokset oli maist. A. V. Ervasti luvannut lukea. Toimittajat suunnittelivat, että 40 painoarkkia julkaistaisiin kolmena vihkona, joista ensimmäisen käsikirjoitus nyt oli painovalmiina. »Seuran varsinainen Esimies oli suosiollisesti luvannut silmäillä teosta, kun ensi arkki oli saatu ladotuksi.» (Suomi III: 3 426—427.) 17. 3. 1890 »uusi, tohtori E. Aspelinin ja fil.kand. A. W. Forsmanin toimittama Sananlaskujen laitos» oli vihdoin siirtynyt »tekeillä olevien» kirjojen luettelosta »painossa olevien» joukkoon. (Suomi III: 3 438.) Mutta 7. 5. 1890 asia sai uuden käänteen:

4 §. Herra Esimies ilmoitti, että hän, uuden sananlaskulaitoksen ensimmäistä, painettavaksi ladottua arkkia Seuran pyynnöstä katsellessaan oli joutunut epäilykseen kirjan aineiden valikoimisen suhteen ja ajatellut tarpeelliseksi, että muutamat Seuran jäsenet erittäin valittuina ottaisivat yhdessä mainitun laitoksen toimittajien kanssa keskustellakseen, missä määrässä joku muutos valikoimistavassa oli tehtävä, varsinkin kuin käsitys siitä, mikä oli sananlaskuksi katsottava, saattoi olla erilainen. Ja päätti Seura tämän johdosta pyytää, että hrat prof. O. Donner, prof. Jaakko Forsman taikka, jos hän oli estetty, tohtori E. N. Setälä, tohtori K. Krohn ja kunnallisneuvos A. Meurman sekä Sananlaskujen toimittajat hrat tohtorit E. Aspelin ja maisteri A. V. Forsman ottaisivat osaa näin ehdotettuun keskusteluun, johon hra Esimies suosiollisesti lupasi heidät niin pian, kuin mahdollista, kutsua. (Suomi III: 5 366—367.)

Vasta 16. 3. 1891 sananlaskuteos jälleen mainitaan »pitemmän tai lyhyemmän aikaa seisahuksissa olleiden» töiden ryhmässä, joita jatketaan »sitä myöten, kuin vanhoilta toimittajilta muitten tehtävien puolesta aikaa liikenee tai uusia liikkeelle saadaan tai, joka on pääasia, Seuralta varoja riittää». Sananlaskukokoelman »painatus, joka vuosi takaperin estyi, kun Seura päätti uudestaan mietittäväksi ottaa työssä noudatettua, liian lavealta tuntuvaa suunnitelmaa, on varma toivo ensi syk-

synä saada alotetuksi». (Suomi III: 5 447—448.) Työ kuitenkin häviää näköpiiristä viideksi vuodeksi, kunnes se 16. 3. 1896 palaa »tekeillä olevien» luetteloon A. V. Forsmanin nimissä: »toivotaan ensi syksynä valmistuvan painoon pantavaksi». (Suomi III: 13 116.) 16. 3. 1897 »t:ri Forsmanin tarkastamaa, karsittua käsikirjoitusta käyttämällä alotetaan nyt painatusta uudestaan». (Suomi III: 14 125.) 16. 3. 1898 on ladottu jo 20 puoliarkkia. (Suomi III: 15 154.) 16. 3. 1899 ollaan vasta 28. puoliarkissa. (Suomi III: 17 123.) 16. 3. 1901 on painettu 27 puoliarkkia ja »voidaan toivoa teoksen ensi vuosikokoukseen valmistuvan». (Suomi III: 19 165.) 17. 3. 1902 »toimitustyö hiljalleen edistyy»: 37 puoliarkkia on painettu. (Suomi III: 20 174.) 16. 3. 1903 on painettu 42 puoliarkkia, ja »toimittaja toivoo teoksen valmistuvan tämän toimintavuoden kuluessa». (Suomi IV: 1 156.) 16. 3. 1904 »painatus on ollut keskeytetty». (Suomi IV: 2 164.) 16. 3. 1905 on painettu 44 puoliarkkia, ja teos »valmistuu kevään kuluessa». (Suomi IV: 3 178.) 16. 3. 1906 »näinä päivinä valmistuu myöskin kauan tekeillä ollut *Valikoima Suomen kansan sananlaskuja*». Tiedonantoon liittyy A. V. Forsmanin laatima suppea katsaus työn vaiheisiin. (Suomi IV: 4 173—175.) 12. 5. 1906, J. V. Snellmanin satavuotisjuhlassa, teos vihdoinkin julkaistiin. (Suomi IV: 5 45.)

Tieteellisen sananlaskukokoelman idea oli todennäköisesti A. V. Forsmanin, vaikka aloitteentekijän rooli kai kannatuksen varmistamiseksi 17. 10. 1883 uskottiin SKS:n rahanvartijalle V. A. A. Boehmille. 15. 10. 1883 Forsman oli päivännyt Virittäjän albumissa julkaistavien »Uusien sananlaskujen» esipuheen, maininnut keräilleensä niitä pian kymmenen vuoden kuluessa ja saaneensa lisiä ystäviltaan ja tovereiltaan, mm. R. Erkolta, Lilli Kurikalta, J. W. Messmanilta ja K. Saarelta. »Uusien sananlaskujen» käsikirjoitus on rakennettu aivan kuten sitten Aspelin—Forsmanin tieteellinen käsikirjoitus liimaamalla muistiinpanolippuset allekkain kookkaiden paperiarkkien laitaan, ja lähdeviitelyhenteetkin ovat yhtäläiset. »On tosin minunkin mielestäni joukossa semmoista, joka ainakin sananlaskuvalikoimasta saisi jäädä pois», Forsman puolusteli Virittäjään kelpuutettuja sutkauksia ja muita barbarismeja, »vaan olenpa, kuin köyhä mies ainakin, varustanut aittaani puhtaan viljan jatkoksi hiukan pettuakin.»

Eliel Aspelinin papereissa (SKS:n käsikirjoitusarkisto) on säilynyt mm. muistikirja, johon kokous kokoukselta on viety tiedot osallistujista. Ensimmäisessä kokouksessa, joka pidettiin 1. 11. 1883 »Uudessa hotellissa Kluuvin kadun varrella kl. 7 eht.», olivat saapuvilla herrat Aspelin, Erko, Forsman, Hornborg, Kurikka, Messman, Mäkelä ja Törnqvist; Juho Pekka Hartikainen oli saanut esteen. Seuraava istunto pidettiin torstai-iltana 15. 11. Aspelinin kotona, sen jälkeen 22. 11., 29. 11., 6. 12., 24. 1., 31. 1., 7. 2., 14. 2., 21. 2., 6. 3., 13. 3., 20. 3. jne. ylioppilashuoneella.

Samoin Aspelin on tallentanut paperin, johon työryhmän jäsenet tai heidän edusmiehensä ovat maalís—lokakuussa 1886 kuitanneet osuutensa 1 500 markan kokonaispalkkiosta. Korvaus maksettiin nähtävästi työtuntien mukaan, ilman mitään tohtori—maisteri—ylioppilas—porrastusta. Seuraavasta taulukosta ilmenee itsekunkin osuus ja lisäksi syntymäpaikka sekä elinvuodet.

A. B. Mäkelä	Kustavi	1863—1932	190: —
Matti Kurikka	Tuuteri	1863—1915	182: —
K. H. Hornborg	Inari	1853—1921	165: —
Eliel Aspelin	Veteli	1847—1917	164: —
Taavi Lehtinen	Iitti	1858—1933	161: —
A. V. Forsman	Pihlajavesi	1856—1929	124: —
K. A. Törnqvist	Ikaalinen	1862—1922	104: —
J. P. Hartikainen	Rantasalmi	1861—1889	100: —
Kustaa Stenvik	Oulu	1865—1930	100: —
Elias Erkkö	Orimattila	1863—1888	90: —
J. W. Messman	Oulu	1859—1917	62: —
A. H. Snellman	Karunki	1864—1924	33: —
O.A.F.Lönnbohm	Paltamo	1856—1927	25: —
Hj. Appelgren	Hyrynsalmi	1853—1937	—: —

Pohjalaisylioppilaat Stenvik, Snellman, Lönnbohm ja Appelgren liittyivät työryhmään muita myöhemmin, eronneiden tilalle, ja Hjalmar Appelgren näyttää varakkaana miehenä luopuneen osuudestaan. Aspelinin muistikirja tietää, että työryhmään ovat olleet ehdolla myös Väinö Durchman, Niilo Liakka, Matti Tarkkanen sekä joku suonenjokelaisista Warénin veljeksistä.

Aspelinin työryhmä on monessa suhteessa poikkeuksellinen otos 1880-luvun akateemisesta nuorisosta, »nerojen sukupolvesta». Vuosi 1883 merkitsi ylioppilasmaailmassa henkistä taitetta: ruotsinkielisten tappio oli sinetöity, kielipoliittinen taistelu laantui, uudensuuntainen radikalismi ja aktivismi alkoi etsiä muotojaan. En ole löytänyt ainoatakaan lähdettä, jossa suoranaisesti kuvailtaisiin työryhmän joka-viikkoisia istuntoja, keskusteluja, henkistä ilmapiiriä. Silti tuo nuorukaisjoukko, joka 1883—1886 palkkaa ja kunniaa kysymättä kokoontui lajittelemaan sananparsilappusia, ilmeisesti kuuluu niihin salaperäisiin tulevaisuudenmiesten hautomoihin, joita tarkkaan etsien löytää jokaisen dynaamisen sukupolven kehitysvuosilta. Aina-kin kymmenen neljästätoista työntekijästä tunnetaan kirjailijoina: Erkkö, Hartikainen, A. V. Koskimies (Forsman), Kurikka ja Miesmaa (Messman) omalla nimellään, A. B. Mäkelä lisäksi suomalaisen pakinan klassikkona Kaapro Jääskeläisenä, Hornborg Heikki Sarvelana, Törnqvist (Tarjanne) Aku Telana, Aspelin ja Lönnbohm albuminimerkkeinä Ellei ja -hm. Melkein kaikki päätyivät jossakin elämänsä vaiheessa lehtimiehiksi, useimmat myös koulu- tai yliopistomiehiksi. Kivistö (Stenvik) ja Hornborg juurtuivat Ouluun, Tarjanne (Törnqvist) Hämeenlinnaan, Lehtinen Sortavalaan, Leinojen veljessarjan esikoinen O. A. F. Lönnbohm Kuopioon. Aspelinista tuli jo 1892 estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden ylimääräinen professori, A. V. Forsmanista (Koskimiehestä) 1892 Suomalaisen Normaali-lyseon lehtori ja 1907 yliopettaja, Appelgren-Kivalosta 1915 valtionarkeologi, Artturi Heikki Virkkusesta (Snellmanista) 1921 Turun yliopiston ensimmäinen rehtori.

Silmään pistää, että Aspelinin utterimmat ylioppilaat olivat samalla hurjimpia tulevaisuuden rabulisteja. Savokarjalainen ylioppilasjohtaja K. H. Hornborg oli

KPT:n albumissa laukonut kuuluisiksi tulleet heikkisarvelaiset säkeet: »Kosk' ei tässä taikakeinot auta - - niin kyll' ainakin nyt auttaa rauta, ruutit, lyijyt — auttaa lempo soi!» Savokarjalaisten Kurikan ja Mäkelän tehdessä 1890-luvun lopulla historiaa »Työmiehen» ensimmäisinä päätoimittajina hämäläinen Törnqvist toimi Tampereen työväenyhdistyksen esimiehenä, ja utopistiveljesten rakentaessa Malkosaaren Sointulaa Törnqvist Päivälehdessä toimitussihteerinä laati 1904 juhannuskirjoituksen, joka johti lehden lakkauttamiseen. Uuden Suomettaren monikymmenvuotisen toimittajan, maisteri J. W. Messmanin eli Miesmaan jyrkän idealistista hengenlaatua on Kasimir Leino kuvannut runon »Maisterikekkerit» päähenkilössä.

Työryhmän kahden, ehkä nerokkaimpana pidetyn nuorukaisen elämän katkaisi tuberkuloosi jo 1880-luvulla. Juhon Pekka Hartikainen, originelli, heikkoluonteinen talonpoikaisylioppilas, oli Järnefeltien kirjallisen piirin ja Savo-Karjalaisen osakunnan keskushahmoja — Martti Ruutu on kertonut hänen traagiset elämänvaiheensa Savokarjalaisen osakunnan historiassa (s. 315—318), ja Juhani Aho on käyttänyt kilpailijaansa ja kilpakosijaansa mm. lastujen »Nuori sielu» ja »Viimeinen ponnistus» mallina. »Niin paljon hänestä toivotaan ja niin paljon hällä on toivoja — mut kolmas siin' oli kuolema», kirjoitti J. H. Erkko yhdessä niistä muistorunoista, jotka hän sepitti kirjailijaveljensä Eliaksen kuolinsanomana tultua Tirolista.

SKS:n kirjekokoelmista löytyy pari pikku pilkahdusta työryhmän arkisuhteisiin. Matti Kurikka kirjoitti 29. 9. 1885 A. V. Forsmanille Hämeenlinnaan:

Ja sinä läksit pois vaan huolimatta siitä, että sananlaskukometiia siten menetti yhden pylväistään. Huomena alotamme taas sen tehdä työtä titrustaa, kuinka ahkerasti sitten ruvettaneekin jatkamaan.

Juhon Pekka Hartikainen puolestaan tiedotti 21. 12. 1885 Aspelinille Kuopiosta:

Ensi postissa lähetän sananlaskut, joita vielä minulla on joku 600—700. Täältä lähettää vielä Lyseolaisten Iltaseura sananlaskuja noin 2 000, joiden joukossa jokseenkin hyviä puheenparsia isoin osa. Voi hyvin. Ja tervehdi kaikkia 7 070:n miehiä Pekka Hartikaiselta.

Nimitys »7 070:n miehet» selittyy siitä, että Lönnrotin kokoelmassa, jota työryhmä ensi aikoina kopioi ja luokitteli, on kaikkiaan 7 077 sananlaskua. Työryhmän hajotessa 1886 ainakin Matti Kurikka ja Taavi Lehtinen liittyivät Theodor Schvindtin »Muurahaisiin», kerhoon, jonka tarkoituksena oli kansatieteellisesti kiintoisien sanojen ja lauseparsien keruu. A. B. Mäkelä luovutti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle 1883 sadan sananparren keräelmän, Taavi Lehtinen 1885 427 iittiläistä ja jaalalaista sananpartta, A. V. Koskimies 860 ja K. H. Hornborg 1381 savolaista sananpartta. Kuopiolainen koulu- ja museomies O. A. F. Lönnbohm jatkoi keruuta koko ikänsä; Kansanrunousarkistossa on 2 959 hänen lähettämäänsä sananparsitoisintoa. Muut tyytyivät liittämään muistamiaan tai keräämiään sananparsia suoraan Aspelin-Forsmanin käsikirjoituksen aineksiin; niinpä Matti ja Lilli Kurikan pohjoisinkeriläinen sananparsisto olisi viitteiden nojalla haravoitavissa esiin tie-

teellisestä sananlaskukäsikirjoituksesta. Ulkopuolisista avustajista merkittävin oli lappajärveläinen opettaja Kustaa Saari. SKS:lle kertyi 1880-luvulla erittäin runsaasti uusia sananparsikeräelmiä, mikä epäilemättä oli Aspelinin työryhmän välitöntä tai välillistä vaikutusta.

Huhtikuussa 1886 ryhmätö päättyi. Osanottajien kotitöinään kopioimat sananparret olivat pikku lappusina kirjekuorissa tai savukelaatikoissa, joihin oli merkitty a.o. alaluvun otsikko. 1886—1890 kiireiset miehet Aspelin ja Forsman järjestivät, liimasivat ja viimeistelivät tästä paperisilpusta leiviskän painoisen käsikirjoituksen.

26. 3. 1890 Aspelin lähetti toisen korrehtuurin Forsmanille. »Nykyinen muoto on minusta entistä parempi», hän huomautti. Toimittajia askarrutti lähinnä kysymys, voitaisiinko sananlaskujen saantipaikkaa ja kirjallista lähdettä tarkoittavat initiaalilyhenteet painattaa samalla kirjasinlajilla. Käsikirjoitus oli kokonaan painokunnossa seitsemättä vuotta kestäneen työn tuloksena, joten toimittajien mieliala oli valoisan toiveikas.

Hälytys saatiin 18. huhtikuuta 1890. Aspelin lähetti Forsmanille kiireisen viestin:

Kunnon veli! Ole hyvä ja lähetä heti postissa minulle tuo tanskalainen sananlaskukokoelma, joka minulla kerran oli lainassa. Yrjö Koskinen on näet korrehtuuria katsellut ja saanut päähänsä, että me olemme ottaneet liian paljo. Hän tahtoo Lönnrotiltakin saatuja pyhittäväksi — siis jonkunlainen *valittujen sananlaskujen* kokoelma on hänen mielellään! Rothsten on meidän puolellamme ja menee häntä puhuttelemaan, mutta tarvitsee motiiveja! — Ystäväsi Eliel Aspelin.

Siitä, mitä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sihteeri F. W. Rothsten sai puhutellullaan aikaan, on kaunopuheisena todistuskappaleena hänen samana päivänä, 18. 4. 1890, allekirjoittamansa, ilmeisesti Seuran esimiehen, senaattori ja professori Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen sanelema käskykirje, joka on säilynyt Eliel Aspelin-Haapkylyn papereissa:

Seuran Esimiehen mielestä olisi sietänyt enemmän »parsia ja seuloa aineksia». »Kansallisista sananlaskuista pitäisi välttämättömästi eroittaa pois kaikki semmoiset lauselmat, jotka muotonsa puolesta havaitaan yksityisen satunnaisiksi mietiskeilyiksi. Sananlaskua ei ole, mitä tuo tai tämä ihminen lausuu elämänsä kokemukseksi, vaikkapa kuinka viisasta ja järkevää olisikin. Sananlasku on ponteviin lauseparsiin valettu ajatus, jossa sanojen järjestys ja sointukin on yhtä lujasti vakaantunut kuin runomitassa. Tämän (tavallansa) arkitehtonisen rakennuksensa kautta sananlasku pysyy jonakin kansan viisauden muistomerkkinä ja periytyy polvesta polveen.»

»Kokoelmassa näkyy olevan paljon semmoista, joka ei ole muuta kuin jokapäiväistä, enemmän tai vähemmän järkevää puhetta. Esimerkiksi mainittakoon (27 esimerkkiä, mm. »Hyvä Jumalakin on, vaan paremmaksi pappikin sanoo», »Kuoli milloin kuoli: taivaassa on pojan koti», »Yhteisiä uskovaisten tavarat»).

»Vielä pahempi on, että joukossa on paljon roskamaista renttupuhetta, joka ei ole mistään kotoisin, esim.

Kaikki me olemme Sysmäläisiä Herran edessä (äskettäin ruotsin mukaan kyhätty).

Ihminen soutaa, Jumala tyyrää.

Yhtä puuttuu kuin Halosen autuus.

Juoksusalla, kuin Pääkkösen Jumala.

Niin hurskaat laulaa.

»Hohoi», huokasi entinen Sijjoni ahdistuksen aikoja.

Ei tässä eletäkään Sijjoonin kitkutuksella.

Luuletkos pääseväsi Sijjoonin kitkutuksella.

On ollut ja mennyt kuin Ollin muorin synty.

Synnit pannaan pyttyyn, pytty painetaan kyttyyn.

Syyttää päätä synnin tähden, vaan ei paljoin täiden tähden.

Jumala armaa, pää harmaa.

Lähdeppäs nyt laupias ladulle!»

Erehdystä on Esimiehen mielestä sekin, kun sananlaskuiksi pannaan laulun ja virren pätkiä (3 esimerkkiä).

Esimies arvelee, että toimittajat itse suostuvat näihin periaatteihin ja sen mukaan karsivat kokoelmaa.

Helsingissä 18. Huhti. 1890

F. W. Rothsten.

Seuraavana päivänä, 19. 4. 1890, Rothstenilla kuitenkin oli aihetta aloittaa kirjeensä Yrjö-Koskiselle:

H.Y. Sananlaskuista tulen ennen pitkää taas luoksesi puhumaan. Asia on vaikea sovittaa.

Asia oli todella vaikea sovittaa, nimenomaan kun keskusteluja jatkuvasti käytiin vain sihteeri Rothstenin välityksellä. Yrjö-Koskisen sävy kävi yhä ärtyneemmäksi. 21. 4. 1890 hän päiväsi seuraavan kirjeensä Rothstenille:

Veliseni! Olen varsin pahoillani siitä, että hrat Toimittajat eivät tahdo taipua Sananlaskujen karsimiseen. Minun mielestäni on ihan selvä, että jos kokoelmaan otetaan jokainen paikallisesti käytetty kokkapuhe, niin ei ikinä saada mitään täydellistäkään kokoelmaa, koska ala on rajaton. Minäkin tunnen useita ensimmäisiin (noihin uskonnollisiin) jaksoihin kuuluvia, joita ei ole varteen otettu, esm.

»Tupakkia päälle, sanoi Vänni kun ripiltä pääsi», tai perheellisyyteen kuuluvia, esm.

»Skool pruuri! sanoi Hirslunti ämmäänsä kuin puntarilla löi.»

Minun täytyy välttämättömästi vaatia, että asia otetaan esiin ensi kokouksessa. - - Yrjö.

P.S. Sananlaskuista vielä lisää, ett'ei minun tarkoitukseni suinkaan ole karsia pois jokaista sananpartta, joka ei ole hienon hienoa. Niinpä esm. panisin kyllä semmoisen kuin: »Siinä mies kuin toinenkin, sanoi tai löylyä».

Yksi välttämättömän tarpeellinen, jota en muistaakseni nähnyt noissa ensi luvuissa, on tuo tunnettu: »Kaksi kovaa kokee: meidän poika ja Jumala.» Mutta jo kylläksi!

Pirkko Rommi on väitöskirjassaan huomauttanut siitä merkillisestä seikasta, että Suomalaisen puolueen hajotessa vuonna 1890 »ei näy pienintäkään merkkiä mahdollisten yksityisten neuvottelujen käymisestä» (s. 98—99). Yrjö-Koskinen julkaisi jyrkkiä lausuntoja; hän ei kerta kaikkiaan suostunut ottamaan päivälehteläistä oppositiota vakavalta kannalta. Sama käskykirjestrategia toistuu kevään 1890 sananlaskukiistassa: noottien vaihdosta siirryttiin suoraan julkiskismaan toukokuun kuukausikokouksessa.

Aspelinin papereissa on säilynyt muistioluonnos, josta toimituskunnan näkökohdat käyvät selkeästi julki. Mahdollisesti se laadittiin Rothstenia varten jo huhtikuun 18. päivän käskykirjeen johdosta tai sitten vastineeksi Yrjö-Koskisen toukuun kuukausikokouksessa lupaamaan hyökkäykseen:

1. Tarkoitus on alusta alkain ollut toimittaa *tieteellinen sananlaskukokoelma* s.o. semmoinen, joka kelpaa vertailevan sananlaskututkimuksen perustukseksi — valitujen sananlaskujen kokoelmasta ei ole ollut puhettakaan. (Laitaan lisätty: Obs! siis kokoelmaa, joka toimitetaan samojen perusohjeiden mukaan kuin Kalevalan toisintojen ja Uusi kansansatujen toimitus.)

2. Jälkimäisentapaisen laitoksen, kouluja ja suurta yleisöä varten, voi helposti tehdä, kun suuri kokoelma kerran on ilmestynyt. Tekeillä oleva kokoelma tulee niin laveaksi ja kirjana kalliiksi, ettei se taida laajoihin piireihin levitä.

3. Tieteellisyyden kannalta vaaditaan ennen kaikkea mahdollisen suurta täydellisyyttä. Sen tähden on ensiksikin vanhemmista, loppuun myydyistä kokoelmista otettu *kaikki*, mutta aina siteeraamalla mistä kirjasta kukin sl. on saatu. Toiseksi on K.S. *n* käsikirjoituksista otettu ylipäätään kaikki ennen painamattomat paitse ruokottomia ja semmoisia, jotka on huomattu kerääjän parantamiksi tai tekemiksi (vanhemmissa käsikirjoituksissa löytyy runsaasti molempaa lajia).

4. Muodon runollisuus tai somuus ylimalkaan ei kelpaa määrääjäksi valitsemisessa, sillä nykyinen kansa käyttää melkein yhtä paljo suorasanaisia kuin runomuuotoisia sananlaskuja, jonka Lönnrotin kokoelma hyvin osottaa.

Ei myöskään saa karttaa semmoisia, joiden muodostakin näkee, että ne ovat lainaituita. Lainaituita ovat suureksi osaksi nuo nähtävästi vanhemmat runomuotoisetkin. Erillainen muoto osottaa eri kerroksia tässä kansantiedon haarassa.

Laulun- ja virrenpätkiä sekä lauseita Raamatusta ja muista kirjoista käytetään kaikissa kansoissa sananlaskuina ja puheenparsina. Tässä kohden määrää yksistään *käytäntö* kansassa, mitä kirjaan otetaan.

Mitä petiitillä painettaviin puheenparsiin tulee on muuallakin sentapaisia sananlaskukokoelmiin otettu. Varsinkin nykyajan tiede ei ylenkatso niitä, sillä nekin kuvaavat kansaa, niitäkin vertaileva kansanpsykologia hyväksensä käyttää. Ja omittuista kyllä käyvät semmoisetkin kansasta kansaan.

Eliel Aspelinin maltillisesti esittelemässä työohjelmassa ei nykykannalta ole juuri muistuttamista. Heikkouksina pistää silmään se, että Aspelin ja Forsman todella ovat karsineet kokoelmastaan satoja ns. ruokottomuuksia tai tyhjänpäiväisyyksiä, joskus myös siistineet kieliasua, ja toisaalta se, että todella kaikki Juteinin ja Lönnrotin väärennyksetkin ovat päässeet mukaan.

7. toukokuuta 1890 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kuukausikokous käsitteli asiaa, ja kuten pöytäkirjasta ilmeni, tieteellisen sananlaskujulkaisun kohtalo delegoitiin toimikunnalle, jossa tieteellistä asiantuntemusta edustivat nuoret tohtorit Kaarle Krohn ja E. N. Setälä sekä folkloristiikan kehityksestä jo pahoin jälkeen jäänyt sävyisä professori Otto Donner. Moraalin erikoismiehinä olivat mukana Suomalaisen puolueen vanha sotaratsu Agathon Meurman sekä Yrjö-Koskisen veli, rikosoikeuden professori Jaakko Forsman. Ottelun kulusta suo mitä havainnollisimman lähikuvan Eliel Aspelinin 13. 5. 1890 A. V. Forsmanille lähettämä taistelukertomus (SKS:n kirjekok. 144):

Kunnon veli!

Eilen kokouksessa Koskisen luona kävi kaikki päin männikköön. Setälä ei tullut ollenkaan eikä Jaakko; K. Krohnin täytyi lähteä melkein alussa; Rothsten meni niinkään vähän ajan päästä pois. YK, Meurman, O. Donner ja minä siis jäämme oikeastaan kokousta pitämään. Kun lisäksi tulee, että Donnerin kanta näytti olevan hämärä eikä hän suuresti asiaan ryhtynyt, niin tuli yhtymisen pääasiaksi YK:n ja AM:n arvelut yksityisistä sananlaskuista. Turhaan minä pyysin, että prinssiipeistä puhuttaisiin — eipä vaan, hauskempi oli noita yksityisiä lausemia tarkastaa. Lähes puolet olivat noiden herrojen mielestä poistettavat — muun muassa useita ainoastaan sen tähden ettei M. niitä ollut kuullut tai ymmärtänyt. Toiset olivat uskonnon pilkkaa, toiset sisältävät liian triviaalisia totuuksia j.n.e. — Kielellinenkin korjaustyö on huono: ei saa kirjoittaa Kiesus — se on näet loukkaava; runomuotoisissa on usein Jesus kuin pitäisi olla Iesus! Entisistä kokoelmistakin otettuja olisi pitänyt parantaa mallikelpoiseksi, klassilliseksi kielen ja muodon puolesta taikka ei ottaa ollenkaan — joka viimeinen keino useimmin pidettiin sopivimpana. — Gå dit sen! sanoo ruotsalainen.

Ei sekään auttanut moniaan sananlaskun puolustamiseksi, että vastaava löytyi Mau'issa. »Siinä näkyy, jos mitä olevan», sano YK vaan — »ja tanskalaisilla ja germaneilla tuskin onkaan senlaisia ja niin muodostuneita sananlaskuja kuin meillä»(!).

Minä menin pois ilman että minkäänlaista sen parempaa olisi syntynyt.

Arvattavasti nyt Sinua asiassa kuulustellaan, sillä Y.K. ei näy minun sanoistani välittävän. Hän vertaa näet meidän pyytämäämme täydellisyyttä siihen hänen mielestä turhamaiseen täydellisyyteen, jota arkeologia harrastaa. Hän on vanhastaan veljeni tieteellisyyden vastustaja ja näkyy nyt saaneen minuun samaa vastenmielisyyttä.

Tee nyt kuinka tahdot. Minulle on jo selvinnyt, etten minä rupea mokomia »prinssiipejä» noudattamaan. — Rothstenin kanssa olen nyt asiasta puhunut (telefonissa) ja hänkin pitää aivan luonnollisena, ettei tuommoinen mielivalta kelpaa. Arvattavasti jääpi asia aluksi lepäämään. Minä puolestani aion vaan kun aika tulee vaatia, ettei Seura meidän käsikirjoitustamme turmele. Kyllä tullenee aika, jolloin se kelpaa Seurallekin, taikka saataneen se yksityistä tietä julkisuuteen — ajalla, joka meille molemmille on mukavampi. Minulla ainakaan näet ei syksyllä olisi aikaa siihen ryhtyä. Pahinta on vaan, että epätietoista on, saadaanko mitään korvausta siitä työstä, jonka olemme yritykseen uhranneet. Oikeus ja kohtuus näyttää kuitenkin vaativan, että työ maksetaan.

Muuta ei tällä kertaa! Ystäväsi Eliel Aspelin.

Puolalainen voitto ei riittänyt Yrjö-Koskiselle — serkku Valdu Forsman joutui seinää vasten. 13. maaliskuuta 1891 Yrjö-Koskinen ja sihteeri Rothsten kävivät kirjeenvaihtoa Forsmanin väitöskirjan painatuskuluista: Rothsten ehdotti, että SKS maksaisi, Yrjö-Koskinen vastusti. Kolme päivää myöhemmin, vuosikokouksessa, Seuralla oli jo »varma toivo» saada sananlaskuteoksen keskeytynyt painatus ensi syksynä jatkumaan. Seuraavassa kokouksessa päätettiin maksaa Forsmanin väitöskirjan painatus. Mikään ei tietenkään todista asioilla olleen keskinäistä yhteyttä. Varattoman maisterin kävi joka tapauksessa lopulta ylivoimaiseksi sanoa suurelle sukulaiselleen »ei»; mahdollisuus, että joku asiantuntevaton ehkä raiskaisi valmiin työn, ei voinut olla mieluisa hankkeen primus motorille. Oli miten oli, A. V. Forsman taipui tehtävään, jota hän kirjansa alkulauseessa katkeran selkeästi

luonnehtii: teoksesta ei saanut sukeutua »mikään kansallisteos, joka suoritustavaltaan olisi omansa liittymään yleisen kansallissivistyksemme kantateosten sarjaan», vaan suuren yleisön kysyntää toistaiseksi tyydyttävä laajahko kansankirja.

Kun vertailee Aspelin-Forsmanin tieteellistä sananlaskukäsikirjoitusta 1906 julkaistuun »Kokoelmaan Suomen kansan sananlaskuja», ei voi muuta kuin todeta kevään 1890 ratkaisun tuhoisan virheellisyyden. Lähdekritiikin puutteista ja aihepiirittäisen disposition liioittelusta huolimatta Aspelin-Forsmanin kokoelma 1890-luvun alussa julkaistuna ja kunnan hakemistolla varustettuna olisi ollut eurooppalaista huippuluokkaa ja erinomainen pohja suomalaisten paremiologien vaativimmillekin tieteellisille yrityksille. Koskimiehen kokoelma taas edustaa tasoa, joka muualla oli jäänyt taakse jo 1800-luvun alkupuoliskolla.

Kaksi seikkaa herättää ihmetystä: Miksi virheratkaisusta pidettiin kiinni vielä Yrjö-Koskinen luovuttua 1892 SKS:n esimiehyydestä ja Aspelinin tultua 1902 esimieheksi? Miten Forsman-Koskimieheltä kului puolitoista vuosikymmentä työhön, jonka riipeä kandidaatti nykyisin hoitaisi parissa kuukaudessa?

Koko asia ilmeisesti tunnettiin kevään 1890 jälkeen äärimmäisen arkaluontoiseksi ja kiusalliseksi. Kuvaavaa on, ettei A. V. Koskimies laajassa ja persoonallisessa Aspelinin-nekrologiassaan (Aika 1917) sanallakaan viittaa yhteiseen nuoruudenharrastukseen, ei liioin Aspelin-Haapkylä omista »Muoto- ja muistikuvissaan». Julkaisematta jäänyt suurteos on kenen hyvänsä professorin menneisyydessä hienotunteisinta unohtaa, olivatpa julkaisematta jäämisen syyt mitkä tahansa. Oli täysin korrektaa, vaikka tieteen kannalta valitettavaa, ettei Aspelin SKS:n esimieheksi tultuaan käyttänyt vaikutusvaltaansa tavalla, joka luultavasti olisi tulkittu oman maineen jälkipesuksi.

Yrjö-Koskinen kuoli marraskuussa 1903, Koskimiehen sananlaskuteos ilmestyi kevääksi 1906. Jos ex-senaattori olisi elänyt kymmenen vuotta kauemmin, kirja tuskin olisi valmistunut ennen kuin 1910-luvun puolimaissa. Merkillinen uskollisuus ja uskottomuus Yrjö-Koskiselle annettua lupausta kohtaan näyttää säädelleen A. V. Forsmanin tekemisiä ja tekemättä jättämisistä. Supistaakseen kokoelmaa hän pyyhki kaikki lähdeviitteet, karsi vertaukset, puheenparret, jonkin verran sutkautsia ynnä runsaasti saman sananlaskun eri toisintoja. Sen sijaan hän melkein tyyten jätti toteuttamatta Yrjö-Koskinen vaatiman moraalisen suursiivouksen. Niinpä näytepuoliarkin 260 sananparresta pyyhittiin 56, mutta joukossa on vain 15 niistä 42 sananparresta, jotka Yrjö-Koskinen oli vaseti merkinnyt poistettaviksi. Aspelin-Forsmanin käsikirjoituksen dispoositioon Koskimies on tehnyt vain aivan vähäisiä muutoksia. Tällöin esim. III pääluvun 25. alalukuun on sisällytetty kymmenittäin myös 41. ja 27. alaluvussa julkaistuja sananparsitoisintoja. Ainoa alaluku, johon Koskimies, nimistön tutkija, vuoden 1890 jälkeen lisäili uutta ainesta, näyttää olevan VIII pääluvun 3. alaluku »Suomi, sen eri seudut ja asukkaat sekä murteet». 4. alaluvun ryssä-sananparsista Koskimies on pyyhkinnyt melkein puolet, mm. kaikki »Ryssä on ryssä, vaikka sen voissa paistaisi» -sananparren toisinnot. Routavuodet olivat lisänneet varovaisuutta.

Näytteeksi Koskimiehen karsimasta tieteellisen sananlaskukäsikirjoituksen aineistosta luettelen ne XI pääluvun II. alaluvun («Juomat ja juominen, tupakka») sananparret, joiden toisintoja ei ole jäänyt 1906:n julkaisuun:

Elä huuda jauhokalja, koska et käykään. T. E-P.

Kuppi kuumoo, toinen törönlöröjä. K.-I. Rs.

Jos kaurat kelpaa kahviksi, niin valkoinen kivi sokuriksi. S. Aj.

Ei nyt muuta tällä erää, kuin pannaan suuhun piipunperää. S. Lj.

Mies tulee minunkin pojastani: polttaa jo tupakkaa, sanoi akka toiselle. Tm. T-Uk.

Pannaan tupakki, kyllä kician pojat maksaa. K-S.

Tupakka on hyvä ajatuksissa.

Tupakka tulleen ja vavollen. Trk. Jor.

Tupakkia päälle, sano Wänni kun ripiltä pääsi. Pd. Karv. S. Soin.

»Tupakka!» sanoi Wänni kuin vihiltä pääsi. Tp. Pieks. S.

Mittee tuota tyhjee, kaksin kupin tyhjee.

Likainenkin vesi janon sammuttaa. P-P.

Viina on hyvää, sanoi kuolema. E-P.

Lisäksi Koskimies on karsinut tästä alaluvusta kolme rahvaanrunoilija Mansikan epäaitoa sananpartta, pari lukutavaltaan epäselvää tapausta sekä 18 jäljelle jääneiden sananparsien toisintoa. Tieteellisen sananlaskukäsikirjoituksen keskeneräisyys ilmenee eräiden sananparsien puuttuvina tai vajavaisina lähdeviitteinä; käsi-ala yleensä paljastaa, kuka »7 070:n miehistä» on minkin toisinnon lisääjä. Edellisiä viitteet tarkoittavat kerääjiä (Tarkkanen, Kuopion lyseolaiset, Saari, Tamminen, Tirkkonen, Paldani, Tepponen), jälkimmäiset maakuntaa tai pitäjää. Tieteelliseltä kannalta ei Koskimiehen menettelyssä ole valitettavinta aineiston karsinta, vaan lähdeviitteiden pyyhkiminen, murteen ja rumien sanojen retušointi sekä hakemiston kehnoisuus. Teoksensa alkulauseessa Koskimies on terävästi arvostellut (Aspelinin konstruoimaa) aineenmukaista jaottelua ja osoittanut työn tuleville jatkajille huomionarvoisen evästyksen:

Olenkin nyttemmin sitä mielipidettä, että yksinkertaisempi järjestelmä olisi ollut käytännöllisempi ja tieteellisesti tyydyttävämpi, nimenomaan semmoinen, jossa sananlaskut toisintoineen luokittelematta, mutta ryhmittäin seuraavat toisiaan aakkojärjestyksessä kulkevien hakusanainsa mukaan ja jossa itsekunkin ryhmän alle välittömästi asetetaan (hienommin painettuina) samahakuiset sananlaskulliset puhetaukset, n.k. sananparret, puheenparret, sananpolvekkeet, sananmutkat, hokeumat y.m. kansanomaiset ajatuskiteytymät, jommoisia suomenkieli jo koottujakin tarjoaa niin runsaat määrät, kokoomattomia miltei määrättömät. Kun vastaisuudessa Suomen kansan koko sananlaskuaarre mahdollisimman täydellisesti julkaistaan, olisi tämä työ mielestäni ylläviitattuun tapaan toimitettava.

Lehrgeschichte — Lehrgericht! Psykologis-historialliselta kannalta siitä, että vuosien 1883—1906 suuryritys päättyi fiaskoon, tuskin voi hirttää ketään asiaosaista. Ei ollut Eliel Aspelinin asia todistaa maailmalle, että hänen toimittamansa teos täytti tieteen mitat. Käsikirjoitus ei toki ollut sen arvoinen, että lupaavan tiedemiehen ja kelpo vanhasuomalaisen olisi pitänyt vaarantaa maineensa, toimeentulonsa ja elintärkeät ihmissuhteensa nousemalla julkikapinaan aikakauden pelotta-

vimpia poleemikkoja ja hengendiktaattoreita vastaan, ottaa »epäsiveellisuuden levittäjän ja nuorison turmelijan» nimilappu otsaansa. Voi pahoitella, ettei A. V. Koskimies yksityisen kunniallisuutensa ja tieteellisen omantuntonsa ristivedossa ollut moraalittomampi ja kunnianhimoisempi mies rikkoakseen tyystin lupauksensa ja tehdäkseen sittenkin teoksesta »kansallissivistyksen kantateoksen». Piinauduttuaan toista vuosikymmentä turhan ja vastenmielisen tehtävän kimpussa hän jätti nimensä pois teoksen kannelta ja nimilehdeltä. Tuskin voi syyttää myöskään sihteeri Rothstenia siitä, ettei hänellä, molempien leirien luottamusmiehellä, lopulta-kaan ollut menestykselliselle sovittelijalle tarpeellista arvovaltaa ja lujuuatta. Ras-kaampi vastuu on Kaarle Krohnilla ja E. N. Setälällä, joille Seura 7. 5. 1890 uskoi asiassa erotuomarin tehtävät. Heillä jos kenellä oli edellytykset nähdä, mikä tie-teelliseltä kannalta oli oikein ja mikä väärin. Mutta selvää on, että 27-vuotiaat tohtorit olisivat nousemalla oppositioon 59-vuotiasta senaattori-professori-esimiestä ja 64-vuotiasta »Kangasalan karhua» vastaan hankkineet itselleen runsaasti ikävyvyyksiä.

Entä Yrjö-Koskinen? Epäilemättä hänkin toimi hyvässä uskossa ja puhtain motiivein. Romaanikirjailija, joka kävisi manalassa haastattelemassa vanhaa voimamiestä, antaisi hänen ehkä ripittäytyä näin:

— Miksikö toimin niin kuin toimin? Asiahan oli sinänsä mitätön. Mutta kevät 1890 oli pahaenteinen kevät. Lähes kaksi vuosikymmentä olin pitänyt niin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kuin Suomalaisen Puolueen ja monen muun yrityksen ohjaket lujasti kourassani. Keväällä 1890 kaikki alkoi pettää. Ei siinä kyllin, että Pietarin uutiset huononivat huononemistaan: keisari valmisteli itsenäisen raha-, posti- ja tullilaitoksemme lopettamista, slavofiililehdet hyökkäilivät yhä hillittömämmin. Pahinta oli, ettei suomalaiseen nuorisoon enää voinut luottaa. Päivälehdien ja Nuoren Suomen edesvastuuttomat huijarit olivat täydessä vauhdissa. »Kovan onnen lapsia», »Kauppa-Lopo», »Helsinkiin» — nuo kuopiolaisten kansankiihottajien likaiset kirjat olivat nuorison mielilukemista. Minun »Johtavia aatteitani» tietyt realistit ja darwinistit tohtivat arvostella jopa yliopiston käytävillä, selkäni takana tietysti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa tunsin vielä olevani isäntä omalla pellollani. Ilman minua ei uusi kartanorakennus olisi keväällä 1890 seissyt harjakorkeudessaan Ritarihuoneen rinnalla. Seuran toiminta oli vireää, sihteeri Rothsten ei ryhtynyt mihinkään kysymättä ensin minun mieltäni, nuoret herrat kumarsivat syvään minut kohdatessaan. Mutta olin varuillani. Nuorisoon ei pitänyt luottaa liiaksi. Ajan henki teki myyräntyötään kaikkialla. Olin ehkä kuullut jotakin siitä, minkä hengen lapsia noissa Aspelinin kisälleissä oli. Aspelin ja Forsman itse olivat kunnan poikia, hyviä puoluemiehiä, mutta pehmeitä, kovin pehmeitä. Tällä kertaa minua ei yllätetty. Annoin itse näpsäyksen. Kapakkaliberalismille ja renkituparealismille ei minun yhdistyksessäni saanut olla sijaa. Ehkä olin väsynyt, hermostunut, epäluuloinen. Liian paljon asioita. Mutta tässä jutussa oli kyllä koira haudattuna. Tunsin pahan ilman eteet luissani. Se myrsky, joka sitten syksyllä pääsi valloilleen Ahon pariisilaiskirjan ilmestyttyä, oli kyllä ilmassa jo keväällä 1890. Kiittäkööt minua, ettei tullut mitään skandaalia Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa. Asiahan päättyi aivan sievästi. Ei edes mitään lehtipolemiikkia. Kaipa jotkut kyräilivät aikansa. Sitä tuskin huomasin. Kaksi vuotta myöhemmin pyysin itse eroa. Ei se johtunut tästä detaljista. Mutta jokin vierauden tunto oli tullut minun ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran väliin.

Halsua (: -lla) on niin myöhään vakinaisesti asuttua seutua, että jokaisen talon perustamisvaihe ja vanha nimi on todettavissa 1500-luvun lopulta lähtien. Halsuanimistä taloa tai muuta samantapaista nimeä ei ole tiedossa. Mutta on kookas Halsuanjärvi, joka laskee Halsuanjokea Perhonjokeen. Järvi — *Halsse träsk* — mainitaan kalastusveroluettelossa ensimmäisen kerran 1560.⁷⁴ — Kulttuurihistoriallisessa katsannossa on mitä luonnollisin myös suhde: Karviassa mutta Merikarvialla. Ojansuu on vakuuttavasti osoittanut, että *Karva: Karviainen* on vanha lounaismaalainen henkilönnimi,⁷⁵ joka tavataan useissa paikannimissä. Karviassa on Karviainiminen kantakylä sekä Karvianjärvi ja -joki. Merikarvia, ruots. Sastmola, on taas keskiaikaisen Sastamalan (Karkun ja Tyrvään) aukeata, asumaton merikalastus- ja hylkeenpyyntialuetta, jossa aikanaan myös Karviankylän asukkailla, jokisuunsa edustalla, oli erärantaa, minkä muisto on jäänyt suomalaiseen pitäjän nimeen. Merikarvialla ei ole Karvia-nimistä kylää tai taloa, mutta on Karvian ourat, tiheänä ryhmänä parikymmentä suurempaa ja lukuisasti pieniä asumattomia kallioisia luotoja. Ensimmäiset vakinaiset asukkaat olivat nähtävästi ruotsalaisia.

En jatka pidemmälle yksityistapausten esittelyä. Se on tulevan tutkimuksen tehtävä. Mainitsen vielä vain oman kotoisen tuntemukseni perusteella esimerkkejä, miten pienestäkin aidattomasta luonnonniitystä, jos se liittyy laajempaan rajoiltaan epämääräiseen luonnon muodostamaan aavaan, käytetään ulkoisia paikallissijoja; sen sijaan selvärajaisista metsäraivioista, olivatpa ne isoja tai pieniä, aina sisäisiä paikallissijoja. Niissä metsänrinta muodostaa ikään kuin seinän, ainakin selvän rajan; lisäksi ne ennen olivat aina aidattuja, koska niissä oli viljelyksiä, joita piti suojata metsälaitumilla käyvältä karjalta, kunnes 1921 annettu uusi aitauslaki muutti tilanteen. Nivalassa käytiin niityllä Alajoella, Kortessuolla, Kotanevalla, Näljännevalla, Pahallaojalla, Rantiskurulla jne., jotka kaikki olivat luonnonniityjä. Heinää tehtiin tai eloa leikattiin myös Anakossa, Kamalassa, Kesiössä, Kolehessa, Kuikutassa, Risuperkkiössä, Sudenhännässä, Tallikorvessa, Urakassa ja Vensussa; nämä kaikki olivat vielä lapsuuteni aikana aidattuja metsän reunustamia raivioita. — On myös luonnollista, että samantapaisista *-pyöli* (ruots. *böle*) -nimistä käytetään sisäisiä paikallissijoja. Mahdollisesti tämä syrjäistä asumusta ja raiviota merkitsevä liitännäinen tavataan myös nimissä *Kempele* (: -essä) ja *Vimpeli* (: -ssä), kuten Viljo Nissilä on arvellut.⁷⁶ Ainakin jälkimmäiseen nimeen (ruots. Vindala) selitys hyvin sopii, sillä useat 1500- ja 1600-luvulta säilyneet Vimpelin paikannimet liittyvät silloiseen ruotsalaiseen uudisasutukseen: Björknäs, Lakanen, Lakaniemi (Flakanabb), Pankari (Spangar, Sponggar), Rankila (Strang, Stronga), Sainpakka (< Sadinpakka, kirjoissa Sandbacka), Visti jne.⁷⁷

ningens ålder i Finland belyst af ortnamnen. — Finska Fornminnesföreningens tidskrift 21: 3 (Helsinki 1901), s. 12; sama, Språkliga bidrag till den svenska bosättnings historia i Finland (Helsingfors 1905), s. 192—3.

⁷⁴ Virrankoski, Kokkolan pitäjän yläosan historia, s. 700—1, 721—2.

⁷⁵ Suomalaisia paikannimitutkimuksia, s. 111—2.

⁷⁶ Nissilä, Suomalaista nimistöntutkimusta, s. 120.

⁷⁷ Viljo Lampola, Lappajärven seurakunta (Helsinki 1937), s. 15—6, 21; Armas Luukko, Etelä-Pohjanmaan historia III (Vaasa 1945), s. 74; Kustaa Vilkuna, Talonpoikaisen elämän

Paikallissijasarja saattaa myös tietyissä olosuhteissa muuttua. Niinpä Nivalan Vilkunasta käytetään nykyisin sisäisiä paikallissijoja, mikä on luonnollista, kun kyseessä on yksinäistalo, joka lisäksi on verraten kaukana muista taloista. Mutta lapsuudessani vanhat aina kysyivät: »Mitä Vilkunoille kuuluu?» Häät ja hautajaiset pidettiin Vilkunoilla. Yksinäistalo alkoi muodostua vakinaisesti vasta 1835, jolloin isoisäni isä ryhtyi raivaamaan peltoja ja niittyjä. Aikaisemmin paikalla oli ollut Nivalan kylän talojen karjamajat, siis karjan kesäinen laiduntamis- ja huoltokeskus, josta luonteensa mukaisesti käytetään monikkoa *majat*, mennään majoille, ollaan majoilla, siis laidunnetaan karjaa epämääräisesti rajoittuvalla laajalla lehtoalueella. Kun karjamajalaitos hävisi ja paikan luonne muuttui, niin paikallissijojen käyttökkin muutamassa polvessa muuttui, koska nimen kannattajajoukko ei ollut kyllin suuri eikä asunut kyllin laajalla alueella estääkseen tyyppin vaihtumisen. Laajalti tunnettuja taivutustyyppisiä emme voi vaihtaa. Kuitenkin, kun kyseessä on kulttuurihistoriallinen ilmiö, niin paikallissijojen käyttö pyrkii muuttumaan paikan nykyisen luonteen mukaiseksi. Siten esim. nyt Tampereeseen liitettävästä Aitolahden taajamasta käytetään Aarni Penttilän luettelon (1957) mukaan (s. 373) sisäisiä paikallissijoja, mutta vielä Eino Leskiselällä (1946) ja hänen mukaansa Saarimaalla^{77a} on ohje: Aitolahdella. Tämä on luonnollista, sillä vielä äsken Aitolahti tarkoitti vain Näsijärven eteläpäästä itään työntyvää kookasta lahtea. Sen mukaan on sitten saanut nimensä v. 1924 Messukylästä erotettu seurakunta.

Jokainen paikannimi sisältää jo erikseen kappaleen kulttuurihistoriaa. Siksi jokainen paikannimi on ensin tutkittava yksilönä ja vasta sitten vedettävä laajempaan yhteyteen. Tällä kirjoituksellani olen tahtonut kiinnittää tutkijain huomiota siihen kriteeriin, jonka paikallissijojen käyttö tässä yhteydessä tarjoaa. Esimerkiksi luontotimien käyttö asutushistoriallisissa tutkimuksissa on tavallista, mutta kevytmielistä. Jotta nimi kelpaisi asutushistorialliseksi todistuskappaleeksi, on siltä ainakin vaadittava, että se todistettavasti on asumusnimi ja että siitä molemmilla tahoilla käytetään samoja paikallissijoja, mieluummin sisäisiä. — Lisäksi edellä sanottu voinee tarjota varsinaisille kielentutkijoille virikettä paikallissijojen käytön historian selvittelyssä laajemmalla alueella. Samantapainen käyttö kuin suomessa näyttää ulottuvan myös lähimpien sukukielten alueelle. Ja merkillistä kyllä, unkarissakin käytetään toisista nimistä sisäisiä, toisista ulkoisia paikallissijoja (Debrecenben mutta Szegeden) sekä vielä ikivanhaa lokatiivia muutamista harvoista nimistä (Györött = Győrissä,

---

muotoutumisesta Etelä-Pohjanmaalla. Kytösavut V (Vaasa 1952), s. 51—52. Vimpelissä tavattava *flaka* 'sadin' sanasta saatu paikannimi on tyyppillinen uudisasutukseen liittyvä nimi. Perä-Pohjolassa, jossa uudisasutusta voi seurata asiakirjoista, viranomaiset ovat näet merkinneet veroluetteloihinsa kunkin uudisasukkaan sadinmaat, »flakaländer» (Gabriel Nikander, *Ur fångstnåringarnas sedvanerätt*. Rig 1947, s. 74—76). Samoin lienee aikoinaan menetelty Etelä-Pohjanmaan järvisseudulla. Vimpelissä sadinmaan omistaja oli ruotsinkielinen, josta myöhemmin tuli suomenkielinen Lakanen. Naapurissa Lappajärvellä vastaava muisto on säilynyt suomenkielisenä: Saiharju < Sadinharju, joita on useampia kuin yksi. Eräs niistä on päässyt talon- ja sukunimenä kirjoihin väärässä muodossa: Sadeharju.

^{77a} E. A. Saarimaa, *Kielenopas*³ (Porvoo—Hki 1955), s. 357.

nykyisin myös Györben, Kolozsvárott) samoin kuin suomessa joskus essiiviä (Kangasalla, Pohjana = Pohjois-Suomessa, »oli kesän pohjana», Nivala).

Entisaikaan paikannimet ja niiden käyttö tuntuvat olleen paljon sanovampia ja ilmeikkäämpiä kuin nykyisin. Paikallissija ilmaisi heti, onko kyseessä asumus vai eräalue; pääte taas, onko kyseessä tietyn paikan perhe, suku tai paikan muu luonne. Muuten ei selittyne esimerkiksi se nykyisin oudolta tuntuva piirre, että asiakirjoissa tavataan samoja nimiä erilaisina johdoksina. Edellä mainittiin jo Kausta: Kaustari: Kaustinen. *Paimion* ruotsinkielinen nimi Pemar edellyttää vanhaa asua Paimari, kansanrunot puhuvat myös Paimarosta. Perhon Salamajärvestä tavataan 1600-luvun asiakirjoissa muodot *Salawa Järfwi*, *Salama Järfwi*, *Sala Järfwi* ja pelkkä *Salaus*. Nämä eivät ole asiantuntemattoman kirjurin vääristämiä muotoja, sen on Pentti Virrankoski todennut osoittaessaan niiden edelleen elävän paikallisessa nimistössä paitsi Salajärveä, joka kyllä tavataan muualla Keski-Suomessa jo 1500-luvulla.⁷⁸ Samoin Kallialan seurakunnan keskiaikaisissa kirkontileissä on runsaasti rinnakkaismuotoja, joista Heikki Ojansuun mukaan mainittakoon vain pari tapausta: *Hykäinen*, *Hykälä* (*Hykää*), *Hykälä* ja *Tyrväjä* (*Tyrvää*), *Tyrväinen*, *Tyrväntä*.⁷⁹ Ykkösenä on kuitenkin Ähtäri. Siitä tavataan 1400—1600-lukujen asiakirjoissa ainakin seitsemän muunnelmaa: 1440 *Esseweth*, 1552 *Etzävän maia*, *Etzämys siöö*, 1567 *Etzeri Jerfwi*, 1570 *Ädzärö*, 1590 *Etziö*, 1620 *Etzere*, 1641 *Etzeri*, jotka nykyisin olisi kirjoitettava Ätsävesi, Ätsävä, Ätsämys, Ätsäri, Ätsärö, Ätsiö ja Ätsäre — järjestys ensimmäisen maininnan mukainen. Näistä on jäänyt elämään vain *Ähtäri* järven ja pitäjän nimenä sekä *Ähtävä* Ätsäveden entisen laskujoen nimenä; tavallaan myös *Ätsä* ruotsalaisessa pitäjännimessä *Esse*.⁸⁰ Jokainen johdos antoi nähtävästi tietyn vivahteen paikasta; ne ilmaisivat ehkä, oliko kysymys erävedestä, metsästysmaasta, asumuksesta vai ehkä asukkaasta. Tällainen ilmeikkyyys katoaa tietysti paikannimestä, kun se joutuu hallinnollisen alueen nimeksi ja kun se merkitään kameraalisiin niteisiin. Useat paikat ovat luonteeltaan tietenkin olleet sellaisia, että niistä on ollut tarvis käyttää vain yhtä johdosta. Johdos on voinut paikan nimelle antaa myös pilkallisen sävyn samoin kuin henkilönnimelle, mistä on runsaasti esimerkkejä. Nivalassa puhuteltiin takanapäin varakkaan Haapalan saidaksi mainittua Matti-isäntää nimellä *Mattero*. Kukaan ei sitä uskaltanut ääneen lausua Matin kuullen peläten hänen vihastumistaan.⁸¹ Tältä pohjalta ymmärsin hyvin Havukka-ahon Konsta Pylkkäsen syvän närkästyksen, kun Mooses Pessi oli kirjekuoreen merkinnyt osoitteeksi »Konstan Pylkkerö, Täälä.»⁸²

Kun lukee kielimiesten ja vanhemman polven kansatieteilijäin esityksiä, niin

⁷⁸ Virrankoski, Kokkolan pitäjän yläosan historia, s. 722—3.

⁷⁹ Heikki Ojansuu, Kallialan seurakunnan keskiaikaiset kirkontilit. — Satakunta III (Vammala 1928), s. 21.

⁸⁰ Laajemmin Ähtäristä ja sen vesistön vaiheista ks. Kustaa Vilkuna, Ähtäriin nimestä ja muinaisuudesta. — Kyrönmaa VIII (Helsinki 1951), s. 7—21.

⁸¹ Kustaa Vilkuna, Ihmisten puhuttelua edessä ja takana. — Kotiseutu 1958, s. 94.

⁸² Veikko Huovinen, Havukka-ahon ajattelija (Hki 1952), s. 27.

niistä huokuu vastaan tuollainen luja vanhatestamentillinen käsitys, että heti aluksi luotiin kaikkeen inhimilliseen selvä ja kaunis systeemi, mihin vasta syntiinlankeemuksen jälkeen kurja ihminen on tehnyt poikkeuksia. Nykyaikaisemmalta tuntuu ajatus, että aluksi oli vain erillisiä yksityistapauksia, joihin vasta yhä laajentuva ja lujittuva yhteiskunta on vähitellen luonut systeemin, yhä yksinkertaisemman ja ortodoksisemman järjestelmän.

Über die Verwendung der Lokalkasus von Ortsnamen

VON KUSTAA VILKUNA

Als Lokalkasus der Ortsnamen finnischer Kirchspiele, Marktflecken, Städte u.dgl. werden von dem betreffenden Namen immer entweder die äusseren oder die inneren Lokalkasus verwendet. Man sagt z.B. »in Turku« (*Turussa*), aber »in Tampere« (*Tampereella*), »in Vaasa« (*Vaassassa*), aber »in Rauma« (*Raumalla*), »in Lavia« (*Laviassa*), aber »in Luvia« (*Luvialla*). Es scheint also keine Regel zu geben, aus welchem Grunde Verzeichnisse veröffentlicht worden sind, aus denen hervorgeht, welche Fälle von einem jeden Ortsnamen verwendet werden.

Der Verfasser untersucht die Frage vom kulturhistorischen Standpunkt aus und weist nach, dass von dem Namen weiterhin die äusseren Lokalkasus verwendet werden, falls

es sich um eine ursprüngliche Naturbezeichnung handelt, die bereits in Gebrauch war, bevor sich an dieser Stelle eine Ansiedlung bildete. Wenn der Name jedoch ursprünglich eine Siedlung oder ein kleines eingezäuntes Gebiet bezeichnet hat, verwendet man die inneren Lokalkasus. Zur letzteren Gruppe gehören auch die Ortsnamen, die von Personennamen abgeleitet sind, desgleichen die Namen kleiner Inseln, deren Uferlinie — die Gebietsgrenze — deutlich feststellbar ist. Der Verfasser stützt seine Darstellung durch zahlreiche Etymologien von Ortsnamen, aus denen der ursprüngliche Charakter des Namens und die spätere Entwicklung hervorgehen.